

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента Лаговської Наталії Валеріївни
на дисертацію

Фісуна Владислава Володимировича

«Окремі цивільно-правові способи захисту права власності під час збройної агресії Російської Федерації проти України», представлену до захисту у спеціалізовану вчену раду Державного податкового університету на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань 08 «Право» зі спеціальності 081 Право

Вивчення поданої на рецензування дисертації дає підстави стверджувати, що автором проведено ґрунтовний правовий аналіз теми дослідження, яка є актуальною як в теоретичному, так і в прикладному плані, сформульовано низку рекомендацій, пропозицій і висновків, що становлять наукову новизну і можуть слугувати підставою для обговорення.

Ступінь актуальності обраної теми. Актуальність обраної теми дисертаційного дослідження зумовлена сукупністю глибинних соціально-правових, економічних та безпекових трансформацій, спричинених триваючою збройною агресією Російської Федерації проти України, яка набула повномасштабного характеру у 2022 році. У цих умовах інститут права власності зазнає безпрецедентного впливу, що проявляється у масовому знищенні, пошкодженні, незаконному вилученні майна, а також обмеженні можливостей його повноцінного використання, володіння та розпорядження. Відтак питання ефективного цивільно-правового захисту права власності набуває не лише теоретичного, а й виключного практичного значення.

Сучасний стан правового регулювання свідчить про наявність суттєвих прогалин і колізій у механізмах захисту права власності в умовах воєнного стану. Традиційні цивільно-правові способи захисту, сформовані у мирний час, виявляються недостатньо адаптованими до реалій збройного конфлікту, що потребує їх переосмислення, модернізації та системного вдосконалення. Особливої ваги набуває проблема співвідношення загальних способів захисту цивільних прав із спеціальними правовими інструментами, запровадженими в умовах воєнного стану, а також їх узгодження з нормами міжнародного гуманітарного права та практикою міжнародних судових інституцій.

Додаткового значення досліджувана проблематика набуває у контексті необхідності забезпечення відшкодування шкоди, завданої майну фізичних та юридичних осіб внаслідок збройної агресії. Формування ефективних механізмів компенсації, у тому числі за рахунок держави-агресора, вимагає чіткого нормативного визначення способів захисту права власності, їх процесуальної реалізації та доказового забезпечення. У цьому аспекті актуалізується потреба у виробленні науково обґрунтованих підходів до застосування таких способів

захисту, як віндикація, негаторний позов, відшкодування збитків, визнання права власності, а також їх трансформації з урахуванням умов збройного конфлікту.

Не менш важливим є і те, що забезпечення ефективного захисту права власності виступає одним із ключових елементів відновлення правопорядку та економічної стабільності у післявоєнний період. Від належного функціонування відповідних цивільно-правових механізмів залежить рівень довіри до держави, інвестиційна привабливість економіки, а також можливість реалізації принципу верховенства права в цілому.

Отже, актуальність теми дисертаційного дослідження визначається нагальною потребою комплексного наукового аналізу окремих цивільно-правових способів захисту права власності в умовах збройної агресії, виявлення їх недоліків та розроблення пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства і правозастосовної практики. Такий підхід сприятиме підвищенню ефективності захисту майнових прав, зміцненню правової системи України та її адаптації до викликів воєнного часу і повоєнної відбудови.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обсяг опрацьованих дисертантом матеріалів свідчить про високий науковий та методичний рівень проведеного дослідження, його ґрунтовність та багатоаспектність, що у значній мірі сприяло змістовності висловлених у роботі наукових положень, висновків, рекомендацій та пропозицій.

Методологічна основа, що використовувалась під час дослідження предмету дисертації, є традиційною для загальної теорії пізнання та доктрини цивільного процесу і сприяла досягненню поставленої мети та завдань.

Результати дисертаційного дослідження видаються достатньо обґрунтованими, з огляду на комплексний характер дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що подана дисертаційна робота репрезентує одне з перших комплексних досліджень цивільно-правових механізмів захисту права власності в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України, із системним виявленням притаманних їм прогалин, колізій та концептуальних неточностей. Автором здійснено не лише узагальнення наявних доктринальних підходів і правозастосовної практики, але й запропоновано оригінальні теоретичні конструкції та підходи до їх удосконалення.

У межах проведеного дослідження сформульовано, належним чином обґрунтовано та додатково аргументовано низку наукових положень і висновків, що характеризуються елементами новизни та виносяться на захист, зокрема:

вперше:

- обґрунтовано положення, що еволюцію правового регулювання інституту захисту права власності відповідно до історичної послідовності можна змістовно поділити на такі етапи:

1) виникнення інституту захисту права власності, що передбачав здійснення захисту права власності відповідно до Руської Правди (період існування Київської Русі, Галицько-Волинської держави та рання доба Великого князівства Литовського);

2) подальший розвиток інституту захисту права власності, що характеризувався здійсненням захисту права власності відповідно до Литовських Статутів (період пізньої доби Великого князівства Литовського та Речі Посполитої);

3) період козацької доби, що передбачав здійснення захисту права власності відповідно до існуючих звичаїв;

4) період розподілу козацької держави, особливістю якого було різне правове регулювання захисту права власності: у Лівобережній Україні – Зводом законів російської імперії, у Правобережній Україні – Австрійським цивільним кодексом;

5) подальший розвиток правового регулювання за часів Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки, коли здійснення захисту права власності відбувалося відповідно до Зводу законів російської імперії;

6) правове регулювання захисту права власності за часів існування Української Радянської Соціалістичної Республіки на підставі норм Цивільного кодексу Української Радянської Соціалістичної Республіки 1922 року та Цивільного кодексу Української Радянської Соціалістичної Республіки 1963 року;

7) сучасний етап правового регулювання за часів незалежності України, що характеризується пріоритетом конституційних гарантій та рівним захистом усіх форм власності.

- співставлено правове визначення термінів «бойові дії», «територія активних бойових дій», а також запропоновано підхід до їх застосування у системному підході в нормативно-правових актах поряд із термінами «територія активних бойових дій» та «тимчасово окупована територія»;

- аргументовано запровадження комплексного регулювання порядку проведення обстеження знищених окремих категорій об'єктів нерухомого майна, зокрема із застосуванням інформаційних продуктів дистанційного зондування Землі, незалежно від правопорядку території, що дозволить підвищити рівень захисту права власності осіб, які цього потребують;

- здійснено розмежування доктрини «alter ego» та доктрини «piercing the corporate veil», де перша («alter ego») дозволяє притягнути до

відповідальності контрольованих осіб за зобов'язаннями осіб, що ними володіють або контролюють, у той час як друга («piercing the corporate veil») – притягнути до відповідальності осіб, що володіють або ж контролюють підпорядкованих їм осіб за зобов'язаннями таких підконтрольних осіб;

- встановлено, що при регулюванні відносин, які виникають під час здійснення цивільно-правового захисту права власності в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України, необхідно враховувати міжнародно сформовані Принципи Пінейро, а також Резолюцію № 1708 (2010);

удосконалено:

- класифікацію нормативно передбачених правопорядків в залежності від статусу території в межах України та обсягу прав. У контексті збройної агресії виокремлено такі територіальні правопорядки: територія, на якій не ведуться активні бойові дії та яка не є окупованою; окупована територія (згідно з чинним українським законодавством – тимчасово окупована територія); територія активних бойових дій; окремий правопорядок території проведення антитерористичної операції (який і досі встановлює окремі гарантії відповідно до спеціального у цій сфері законодавства);

- підхід до розрізнення засад захисту права власності, наявний у чинному законодавстві, з метою виокремлення таких засад для можливості належного застосування під час цивільно-правового захисту права власності, зокрема, можливість здійснення власниками захисту не тільки визначеними у законодавстві, а й будь-якими іншими способами відповідно до змісту права, способу його порушення (можливого порушення) та наслідків, що їх спричинило (може спричинити) це порушення;

- теоретичне та нормативне розмежування термінів «відшкодування» та «компенсація» на підставі критерію суб'єктивного обов'язку здійснення виплати (передачі майна) за завдану особі шкоду, де термін «відшкодування» може застосовуватися як щодо майнової, так і щодо немайнової шкоди у разі її стягнення з особи, яка завдала шкоду, або ж з якої вона має бути стягнута згідно із законом; у той час як термін «компенсація» може застосовуватися як щодо майнової, так і щодо немайнової шкоди у разі здійснення виплати (передачі майна) особою, яка не завдала шкоди, і у разі відсутності у неї обов'язку здійснення таких дій згідно із законом, однак, якщо вона матиме право на зворотну вимогу (регрес) до особи, яка завдала такої шкоди, або ж з якої вона має бути стягнута згідно із законом;

дістало подальший розвиток:

- доктринальне розуміння термінів «форма захисту», «спосіб захисту», «засіб захисту» у контексті застосування цих категорій задля здійснення належного цивільно-правового захисту права власності;

- положення щодо належного закріплення у цивільному законодавстві превентивного способу захисту права власності (прогібіторного позову) та запропоновано запровадження астренту як одного зі способів виконання судових рішень за вимогами прогібіторного позову;

- дослідження досвіду іноземних юрисдикцій щодо цивільно-правового захисту права власності (на прикладах Боснії і Герцеговини, Косово, Іраку та інших держав). Так, необхідним для України вбачається: нормативне закріплення дієвих способів захисту права власності (у тому числі, з врахуванням Принципів Пінейро, а також Резолюції № 1708 (2010)); створення ефективних інституцій, що будуть здійснювати такий захист; а також формування органів нагляду для забезпечення належного функціонування таких механізмів.

На підставі наведених положень розроблено низку пропозицій щодо оптимізації цивільного законодавства України з питань захисту права власності під час збройної агресії Російської Федерації проти України.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження визначається можливістю їх використання у:

- *у законотворчій діяльності* – для вдосконалення нормативно-правового регулювання (включаючи, розроблення) у сфері цивільно-правового захисту права власності осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України;

- *у науково-дослідній роботі* – як основа для подальших теоретичних комплексних наукових досліджень щодо захисту права власності осіб, які є постраждалими внаслідок збройної агресії;

- *у правозастосовній діяльності* – під час розгляду і вирішення цивільних справ щодо захисту права власності фізичних та юридичних осіб під час збройної агресії Російської Федерації проти України (акт впровадження адвокатського бюро «ІВАНА ХОМИЧА» від 23.02.2026);

- *в освітньому процесі* – при викладанні навчальної дисципліни «Цивільне право України», а також при підготовці відповідних навчально-методичних матеріалів.

Основні положення дисертації опубліковано в восьми наукових працях, серед яких три статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, 4 тез наукових доповідей та 1 публікація, яка *додатково відображає результати дослідження*.

Повнота викладення матеріалів дисертаційного дослідження. Структура дисертації визначена предметом та зумовлена метою і завданням дослідження, відповідає логіці наукового пошуку, і відповідним вимогам.

Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять 7 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (332

найменування на 42 сторінках) та двох додатків (на 3 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 234 сторінки, із них основного тексту – 189 сторінок.

Дисертаційний матеріал логічно побудовано і викладено відносно виділених автором розділів.

Робота написана державною мовою з дотриманням наукового стилю, що оптимально поєднує складові представленого дослідження.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації. Загалом позитивно оцінюючи науково-теоретичну і практичну значимість дисертації Фісуна В. В., її наукову новизну, можливість використання пропозицій і рекомендацій дисертанта для вдосконалення чинного законодавства та практики його застосування, необхідно відзначити, що вона не позбавлена окремих зауважень, оскільки деякі положення мають спірний характер та потребують додаткової аргументації в подальших наукових дослідженнях або дискусії під час публічного захисту, зокрема:

1. У роботі дисертантом окреслено напрямки вдосконалення цивільного законодавства України, однак, мало приділено уваги інституційній спроможності органів, що реалізовуватимуть ці механізми (суди, органи виконання рішень, спеціальні фонди, реєстри збитків). На нашу думку, без аналізу інституційного виміру ефективність навіть добре виписаних норм може бути певною мірою обмеженою.

2. Запропоноване автором розмежування доктрин alter ego та piercing the corporate veil є цікавим та перспективним, однак окремі положення, пов'язані з імплементацією цих доктрин у національне законодавство, потребують глибшого обґрунтування з урахуванням особливостей правової системи України.

3. Окремі пропозиції щодо внесення змін до Цивільного кодексу України (запровадження прогібіторного позову, використання астренту тощо) однозначно заслуговують на увагу, проте, на нашу думку, могли б супроводжуватися ширшим порівняльно-правовим аналізом досвіду інших держав, які стикалися з подібними викликами.

Разом із тим необхідно зазначити, що наведені критичні зауваження і рекомендації стосуються дискусійних питань і в цілому не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, яка має науково-теоретичне і практичне значення і містить наукові положення, що являють нові підходи до вирішення конкретного наукового завдання і сприяють удосконаленню цивільного процесуального законодавства.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Зміст дисертації відповідає заявленій дисертантом науковій спеціальності (081 – «Право»), робота пройшла належну апробацію. Дисертація є кваліфікованою, завершеною працею, у якій не виявлено порушень академічної

доброчесності. Дослідження підготовлено зрозумілою, юридично і літературно грамотною мовою. Оформлення дисертації загалом відповідає встановленим МОН України вимогам.

Отже, дисертація на тему «Окремі цивільно-правові способи захисту права власності під час збройної агресії Російської Федерації проти України» відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12 липня 2019 року) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44), а її автор – Фісун Владислав Володимирович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент

**доцент кафедри цивільного права та процесу
навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
кандидат юридичних наук, доцент**

Наталія ЛАГОВСЬКА